

Голові Разової спеціалізованої вченої ради ДФ 17.051.059
Запорізького національного університету,
доктору юридичних наук, професору
Колпакову В.К.

РЕЦЕНЗІЯ

доктора юридичних наук, професора
Курінного Євгена Володимировича
на дисертаційну роботу
Харченко Мар'яни Володимирівни
на тему «Розсуд судді під час розгляду справ в адміністративному
судочинстві»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань
08 Право, за спеціальністю 081 Право

Правові норми, при всьому своєму різноманітті, мобільності, системній організації та внутрішній деталізації не в змозі забезпечити своїм впливом весь спектр реальних відносин, що потребують правової регламентації. У зв'язку з цим, зростає роль та значення розсуду судді у правозастосовній практиці щодо вирішення конкретних справ, адже розсуд є функцією влади, її органічною властивістю, яка відображає її дії, оформлює їх функціональність і офіційність. Розсуд має власну об'єктивну онтологічну основу у вигляді складного комплексу суспільних відносин, які не піддаються нормативному регулюванню за допомогою класичних правових засобів – конкретних юридичних норм. У таких ситуаціях розсуд постає як виправданий інструмент їх упорядкування, а у сфері правосуддя як інструмент єдино можливий.

Відповідно до ст. 127 Конституції України – правосуддя здійснюють судді, тобто на суддів покладена вирішальна роль у реалізації завдань, які реалізуються у межах цього ключового різновиду державної діяльності. Питання, пов'язані з розсудом судді в умовах здійснення існуючих видів судочинства (конституційного, кримінального, цивільного, господарського,

адміністративного) залишаються актуальними та маловивченими як з методологічно-організаційних позицій (щодо узагальнення вітчизняних судових практик), так й позицій відповідних правничих наук. З огляду на нетривале функціонування у повноцінному форматі, значним дослідницьким потенціалом відносно згаданої категорії характеризується також коло відносин адміністративного судочинства. Проблематика дослідження розсуду судді під час даного різновиду судової діяльності, незважаючи на свою затребуваність, поки що не набула помітної зацікавленості з боку широкого загалу українських науковців – насамперед, фахівців з адміністративного права. Однак, набута практика суддівського розсуду в адміністративному судочинстві спонукає до її критичного аналізу та своєчасних висновків, спрямованих на усунення існуючих недоліків та помилок, тому розгляд особливостей розсуду судді під час розгляду справ в адміністративному судочинстві свідчить про безумовну актуальність теми, обраної для дослідження М.В. Харченко.

Актуальність дисертаційного дослідження М.В. Харченко підтверджується приналежністю до комплексних наукових проєктів кафедри конституційного та адміністративного права Запорізького національного університету «Основні напрямки удосконалення адміністративного законодавства України в умовах євроінтеграції» (номер державної реєстрації 0129U000370) та «Дослідження проблем теорії адміністративного права в умовах глобалізаційних процесів» (номер державної реєстрації 0115U00711).

Тематика дисертації відповідає Перспективним напрямкам дисертаційних досліджень на здобуття ступенів кандидата та доктора наук з юридичних спеціальностей, затвердженим рішенням Президії Національної академії правових наук України від 18 жовтня 2013 року № 86/11.

Дисертаційне дослідження М.В. Харченко має на меті визначити та комплексно дослідити особливості реалізації розсуду судді під час розгляду справ в адміністративному судочинстві, виявити недоліки та протиріччя, а також обґрунтувати найбільш оптимальні шляхи їх усунення з врахуванням

сучасної соціально-економічної і політичної ситуації та міжнародних правових стандартів й розбудови повоєнної України, а також на цій основі сформулювати пропозиції до чинного законодавства, в тому числі для удосконалення положень Кодексу адміністративного судочинства України.

Вказана мета дисертаційного дослідження конкретизувалась у таких **завданнях**:

- визначити генезу дослідження розсуду судді в адміністративному судочинстві у вітчизняній адміністративно-правовій та адміністративно-процесуальній науці та закріплення його засад у законодавстві, виокремити тенденції відповідного дослідження;
- сформулювати поняття, виявити ознаки та визначити види розсуду судді під час розгляду справ в адміністративному судочинстві;
- охарактеризувати межі розсуду судді під час розгляду справ в адміністративному судочинстві та підстави його застосування;
- проаналізувати вітчизняний досвід закріплення та реалізації розсуду судді під час розгляду справ в адміністративному судочинстві;
- визначити особливості реалізації розсуду судді під час розгляду справ в адміністративному судочинстві з урахуванням практики ЄСПЛ;
- охарактеризувати проблеми реалізації розсуду судді під час розгляду справ в адміністративному судочинстві та запропонувати шляхи їх вирішення.

Об'єкт і предмет дослідження відповідають меті та завданням, що поставлені у роботі.

Об'єктом дослідження є адміністративно-правові відносини, що виникають у зв'язку із реалізацією розсуду судді під час розгляду справ в адміністративному судочинстві.

Предметом дослідження є розсуд судді під час розгляду справ в адміністративному судочинстві.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є першим монографічним дослідженням, в якому, з урахуванням положень

чинного законодавства, міжнародно-правових стандартів і правозастосовчої практики, здійснено комплексний аналіз теоретичних та практичних засад реалізації розсуду судді під час розгляду справ в адміністративному судочинстві, розкрито особливості його адміністративно-правового регулювання, сформульовано проблеми його реалізації, а також визначено шляхи їх подолання. У результаті проведеного дослідження запропоновано розв'язання проблеми в контексті адаптації норм вітчизняного законодавства до європейського та міжнародно-правових стандартів з метою створення ефективного адміністративно-правового механізму реалізації розсуду судді під час розгляду справ в адміністративному судочинстві, зокрема:

- виокремлено умовно напрямки доктринального дослідження розсуду судді під час розгляду справ в адміністративному судочинстві: 1) наукові дослідження феномену розсуду взагалі, у тому числі в теоретико-правовому та окремих галузевих правових аспектах; 2) наукові дослідження феномену розсуду судді під час розгляду справ в адміністративному судочинстві з урахуванням результатів наукових досліджень вчених-фахівців у сфері адміністративного права і процесу та особливостей категорій справ, які розглядаються;

- сформульовано ознаки розсуду судді під час розгляду справ в адміністративному судочинстві, серед яких виокремлено такі: 1) спеціальний суб'єкт реалізації розсуду – суддя; 2) сфера об'єктивізації розсуду судді – адміністративне судочинство; 3) спеціальний характер, адже охоплює професійну діяльність (судді), правозастосування і судову діяльність; 4) спрямованість на захист інтересів осіб у публічно-правових відносинах та виконання завдань адміністративного судочинства; 5) легальність засад застосування; 6) можливість застосування на різних стадіях під час розгляду справ в адміністративному судочинстві; 7) свобода вибору варіанта поведінки та законність кожної з альтернатив; 8) правозахисний характер;

- визначено поняття межі розсуду судді під час розгляду справ в адміністративному судочинстві в якості встановлених законодавчих правових

обмежень дискреційних повноважень, у рамках яких суддя на основі комплексного аналізу обставин адміністративної справи має можливість вольового вибору для її оптимального вирішення з погляду принципів правосуддя;

- сформульовано поняття «розсуд судді під час розгляду справ в адміністративному судочинстві» як інтелектуальна вольова діяльність судді (регламентована нормами законодавства) під час розгляду і вирішення адміністративних справ, направлена на пошук (визначення) оптимального варіанту рішення (дії) з кількох юридично допустимих варіантів;

- запропоновано в якості критеріїв для виокремлення видів розсуду судді під час розгляду справ в адміністративному судочинстві застосовувати такі: безпосередньо нормативну регламентацію; стадії судового процесу, на яких застосовується; складу суду; інстанцію; суддя якого суду застосовує; кількість альтернатив, серед яких суд здійснює вибір; документальне оформлення; категорії справи, які розглядаються в порядку адміністративного судочинства; ступінь визначеності;

- визначено особливості реалізації розсуду судді під час розгляду справ в адміністративному судочинстві з урахуванням національного правозастосування, а також практики Європейського суду з прав людини;

- обґрунтовано положення, пов'язані із визначенням видів обмежень розсуду судді під час розгляду справ в адміністративному судочинстві, а саме: 1) загальні; 2) спеціальні; 3) індивідуальні;

- встановлено, що підставами застосування розсуду судді під час розгляду справ в адміністративному судочинстві є наступні: 1) необхідність застосування аналогії права чи аналогії закону при розгляді та вирішенні справи у випадку повної або часткової відсутності правових норм; 2) необхідність застосування альтернативних, ситуаційних або факультативних норм права; 3) загальні принципи (засади) права; 4) існування прогалин у законі, законодавчі колізії, суперечності; 5) прогалини в процесуальному законодавстві, які суддя має право і зобов'язаний подолати; 6) випадки, коли

суд наділений можливістю діяти з власної ініціативи; 7) певні особливості самої справи, зокрема її особлива складність, неоднозначність висновків, суперечність доказів, коли суд повинен прийняти єдине правильне, законне й обґрунтоване рішення; 8) існування норми права (або її частини), яка містить оцінні (або оціночні) поняття як передбачену законом можливість правозастосувача, керуючись власною правосвідомістю, прийняти оптимальне рішення.

Викладені в дисертації наукові висновки, положення і рекомендації є обґрунтованими, базуються на ретельному аналізі літератури з тематики дослідження та узагальненні практики застосування міжнародного та адміністративного, адміністративного процесуального законодавства (усього – 309 найменувань).

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані в дисертації наукові положення, висновки та рекомендації можуть бути використані в: науково-дослідній сфері – як основа для подальших теоретико-правових досліджень, присвячених проблемним аспектам реалізації розсуду судді під час розгляду справ в адміністративному судочинстві; освітньому процесі – під час підготовки підручників і навчальних посібників з дисциплін «Адміністративне право», «Адміністративне судочинство», «Адміністративно-процесуальне право», спеціалізованих дисциплін адміністративно-правового блоку, щодо розгляду окремих категорій адміністративних справ; практичній діяльності – з метою удосконалення процедури реалізації розсуду судді під час розгляду справ в адміністративному судочинстві; процесі правотворчості – під час розроблення нових нормативно-правових актів, а також удосконалення проектів нормативно-правових актів, які вже знаходяться на розгляді у Верховній Раді України та стосуються загальних питань реалізації розсуду судді під час розгляду справ в адміністративному судочинстві.

Структура дисертаційного дослідження М.В. Харченко відповідає визначеній меті та поставленим завданням дослідження, робота містить

анотацію, вступ, три розділи, що містять п'ять підрозділів, висновки, список використаних джерел (309 найменувань на 34 сторінках), додаток. Повний обсяг дисертації становить 208 сторінок, з них загальний обсяг тексту – 156 сторінок.

У вступі обґрунтовано актуальність теми дослідження, сформульовано мету, завдання, об'єкт, предмет дослідження, розкрито наукову новизну та практичне значення отриманих результатів, визначено особистий внесок здобувача, наведено дані щодо апробації роботи та впровадження отриманих результатів в практику, зазначено кількість публікацій.

У першому розділі «Теоретико-правова характеристика розсуду судді під час розгляду справ в адміністративному судочинстві» розкрито генезу дослідження розсуду судді під час розгляду справ в адміністративному судочинстві у вітчизняній адміністративно-правовій та адміністративно-процесуальній науці та закріплення його засад у законодавстві, визначено поняття, ознаки, види, межі розсуду судді під час розгляду справ в адміністративному судочинстві та підстави його застосування.

У другому розділі дисертаційного дослідження «Процесуальні особливості реалізації розсуду судді під час розгляду справ в адміністративному судочинстві» визначено вітчизняну модель розсуду судді під час розгляду справ в адміністративному судочинстві (яка складається із сукупність дій судді у процесі розгляду і вирішення адміністративної справи за правилами, встановленими КАС України, що є за своєю правовою природою необхідним і безальтернативним повноваженням, що ґрунтується на нормах права і пов'язаний з тими випадками, коли суддя може обрати з кількох юридично допустимих рішень те, яке він вважає найкращим і доцільним саме за наявних обставин), а також охарактеризовано умови реалізації розсуду судді під час розгляду справ в адміністративному судочинстві з урахуванням практики ЄСПЛ.

Третій розділ «Проблеми реалізації розсуду судді під час розгляду справ в адміністративному судочинстві та шляхи їх вирішення» присвячено

дослідженню проблем, які можуть мати місце в процесі реалізації розсуду судді в адміністративному судочинстві та пропозиціях можливих шляхів для вирішення цих проблем.

Висновки дисертаційної роботи в цілому відображають отримані результати і відповідають меті та завданням дослідження.

Виклад результатів дослідження здійснено на належному науково-методичному рівні із застосуванням механізмів та засобів спеціальної адміністративно-правової термінології. Наукові положення та рекомендації є достатньо аргументованими, базуються на ґрунтовному аналізі матеріалів судової практики, а також на аналізі поглядів та аргументів вчених – юристів, накопиченому у сфері адміністративного права і процесу.

Автор зі знанням предмету дослідження, використанням значної кількості спеціальних літературних джерел розкриває тему дослідження, висвітлюючи проблематику розсуду судді під час розгляду справ в адміністративному судочинстві. Під час роботи над дисертаційним дослідженням автором опрацьовано значний масив судової практики, що дозволило продемонструвати реалізацію розсуду судді під час розгляду і вирішення справ в адміністративному судочинстві, а також виявити практичні проблеми його застосування.

Дисертація написана грамотно, мовностилістична культура роботи досить висока. Список використаних літературних джерел, а також посилання на них у тексті дисертації зроблено з дотриманням вимог.

Попри безперечно належний рівень проведеного М.В. Харченко дослідження, **окремі його положення є дискусійними та потребують свого уточнення і конкретизації.**

1. Так, у Вступі дисертаційного дослідження на стор. 23 дисертантом зазначено, що інформаційну базу роботи становлять політико-правова публіцистика, проєкти нормативних актів, довідкові видання, статистичні матеріали. На мою думку, використання останніх (статистистичних

матеріалів) могло б бути ще ефективнішим у разі підкріплення ними окремих теоретичних висновків та положень даної наукової праці.

2. У підрозділі 1.2, присвяченому з'ясуванню сутності розсуду судді під час розгляду справ в адміністративному судочинстві автором розглядається співвідношення із суміжними поняттями (внутрішнє переконання, тлумачення дискреційні повноваження тощо). Однак, дисертант при цьому чомусь залишив поза увагою цілком слушне питання суддівського праворозуміння.

3. Дана праця набула б ще більш кращого сприйняття, як би вивчення предмету її дослідження відбувалося з урахуванням положень Бангалорських принципів поведінки суддів, що насамперед дозволило б простежити взаємозв'язок і вплив останніх на встановлення меж розсуду судді.

Разом з тим, наведені зауваження не заперечують та не спростовують концептуальних положень дисертаційного дослідження М.В. Харченко на тему «Розсуд судді під час розгляду справ в адміністративному судочинстві», оскільки носять переважно дискусійно-полемічний характер та стимулюють подальше поглиблене дослідження вказаної наукової проблеми, що тільки сприятиме зростанню науково-теоретичного рівня її вивчення. Зафіксовані вище зауваження не перешкоджають загалом позитивно оцінити дану дисертацій роботу, що є завершеною науковою працею, в якій отримані нові обґрунтовані теоретичні результати, що в сукупності є достатньо суттєвими для адміністративно-правової наукової думки. Дисертаційне дослідження спрямоване на збагачення уяви про аксіологічну сутність адміністративного судочинства і сприятиме формуванню ефективної та дієвої системи правового регулювання сфери публічно-правових відносин, на які розповсюджується та потенційно може поширюватися дія цього різновиду судочинства.

Висновок. Загальний аналіз дисертації свідчить про самостійність і цілісність проведеного дослідження, його актуальність і науковий рівень, теоретичне й практичне значення. Наукові положення, висновки та рекомендації, сформульовані в роботі, достатньо повно викладені в підготовлених та оприлюднених здобувачем наукових публікаціях. У

дисертаційному дослідженні М.В. Харченко відсутні порушення академічної доброчесності.

Дисертаційна робота на тему «Розсуд судді під час розгляду справ в адміністративному судочинстві» є завершеним самостійним дослідженням, має наукову новизну та практичну значущість, відповідає вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (Постанова Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44), а її автор Харченко Мар'яна Володимирівна заслуговує присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 08 Право, за спеціальністю 081 Право.

Офіційний рецензент:

**доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри конституційного
та адміністративного права**

Запорізького національного університету

Є.В. Курінний